

28. Ткаченко В. Українська наука у царині міжнародної комунікації (1920 – 1939 рр.) / В. Ткаченко // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика / відп. ред. В. М. Даниленко. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – Вип. 14. – С. 364–376.
29. Урсу Д.П. Одесса в європейському і культурному просторі (XIX – XX вв.): Документальні очерки / Д. П. Урсу. – Одеса: Апрель, 2014. – 272 с.
30. Урсу Д.П. Ученые Одессы – жертвы идеологических кампаний 1946–1953 годов / Д. П. Урсу // Юго-Запад. Одессика. – 2010. – Вып. 10. – С. 114–173.

References

1. ANON (1927) Amerikanske turisti v Odesse. *Vechnie izvestia*, 12th September.
2. BAZHENOVA, H. Yu. (2008) *Mizhnarodni zviyky istoriyiv Rossii (druga polovina XIX – pochatok XX st.)*. Abstract of unpublished thesis (Ph.D in History), Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka.
3. BUTYRSKII, O. S. (2006) Hrabar Andrei Nikolaevich. In: *Pravoslavnaia entsiklopediia*. Vol. XII. Moscow: Tserkovno-nauchnyi tsentr "Pravoslavnaia entsiklopediia", pp. 243–245.
4. BYCHKOV, S. (1997) Florovskii Heorgii Vasilevich. In: V. V. Shelokhaev, (Ed.) *Russkoe zarubezhe. Zolotaia kniga emigratsii. Pervaia tret XX veka*, Moscow: ROSSPEN, pp. 653–655.
5. Buleten ofitsiinykh rozporiadzhen i povidomlen Narkomosvity (1921). 6, p. 6.
6. Buleten Ukrainського Главного комитета профессионально-технического і спеціально-наукового образования (1923). 3-4, pp. 78–80.
7. Buleten Ukrainського Главного комитета профессионально-технического і спеціально-наукового образования (1924). 1, pp. 37–39.
8. ANON (1927) V Odesseu priezhzhaut predstaviteli pervoi amerikanskoi rabochei delegatsii. *Vechnie izvestia*, 31 August.
9. ANON (1929) Vidchit pro diialnist Odeskogo derzhavnogo istorichno-arkheologichnogo muzeiu za r.r. 1927 ta 1928, p. 17.
10. Derzhavnyi arkhiv Odeskoї oblasti, Odesa, fond 45, opis 4, sprava 2640, arkys 36.
11. Ibid, fond P-134, opis 1, sprava 1643, arkys 42–43.
12. Ibid, fond P-134, opis 1, sprava 1646, arkys 2–2a.
13. DLOZHEVSKII, S.S. (2007) Odeskii derzhavnyi istoriko-arkheologichnyi muzei. In: *Ukrainskii muzei: zbirnyk*. Kyiv: Feniks, pp. 193–211.
14. KALINICHEVA, H.I. (1996) Ukrainko-nimetski osvityni I naukovy zviyky u 20-ti – na pochatu 30-kh rokiv. Abstract of unpublished thesis (Ph.D in History), Donetskii derzhavnyi universytet.

15. ANON (1927) Komandirovka odeskikh nauchnykh rabotnikov zagranitsu. *Vechnie izvestia*, 9th August.
16. KUZMIN, M.S. *Deiatelnost partii I sovetskogo gosudarstva po razvitiu mezhdunarodnykh nauchnykh I kulturnykh svyazei SSSR (1917 – 1932 gg.)*. Leningrad: Izdatelstvo Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta.
17. LEVCHENKO, V.V. (2012) Vcheni-istoryki Odessy v mizhnarodni naukovii komunikatsii v 1917 – 1930-kh rr. *Universytet: naukovy istoriko-filosofskii zhurnal*. 3 (47), pp. 11–22.
18. LEVCHENKO, V.V. (2013) Mezhdunarodnye svyazi uchenykh-istorikov Odessy vo vtoroi polovine XIX – pervoi polovine XX vv. In: *Proceedings of the "Russkoe nauchnoe nasledie za rubezhami Rossii" conference, Briansk, October 2013*. Briansk: RIO Brianskogo gosudarstvennogo universiteta, pp. 82–94.
19. Mezhdunarodnyi Kongress Amerikanistov. [Online]. Available from: http://ru.encydia.com/en/Международный_Конгресс_Американистов. [Accessed: 01 February 2016].
20. OSTASHKOV, K.V., SHEPELSKA, I.V. (2005) Babkin Boris Petrovich. In: V. A. Smintina, (Ed.) *Profesory Odeskogo (Novorossiiskogo) universytetu: Biografichnyi slovnok*. Vol. 2. Odessa: Astroprint, p. 72.
21. ANON (1927) Otezd predstavitelei amerikanskoi rabochei delegatsii. *Vechnie izvestia*, 6 September.
22. PORTNOI, I.L. (1960) Provokatsiia voennykh korablei SSA v Odeskom portu. *Istoricheskii arkhiv*. 6, pp. 183–185.
23. ANON (1927) Predstaviteli amerikanskoi rabochei delegatsii v Odesse. *Vechnie izvestia*, 2 September.
24. ANON (1927) Predstaviteli amerikanskoi rabochei delegatsii v Odesse. *Molodaia gvardiia*, 3 September.
25. ANON (1927) Priezhd ekskursii amerikanskikh studentov. *Vechnie izvestia*, 22 August.
26. RASHKOVETSKII, M. (2005) "Dzhoiht" – "pod zontikom" i bez. *Migdal Times*. [Online], 58. Available from: <http://www.migdal.org.ua/times/58/5281>. [Accessed: 03 February 2016].
27. RYKUN, I.E. (2005) Rabinovich Yurii Hermanovich. In: V. A. Smintina, (Ed.) *Profesory Odeskogo (Novorossiiskogo) universytetu: Biografichnyi slovnok*. Vol. 4. Odessa: Astroprint, p. 6.
28. TKACHENKO, V. (2008) Ukrainka nauka u tsaryni mizhnarodnoi komunikatsii (1920–1939 rr.). In: V. M. Dnylenko, (Ed.) *Ukraina XX st.: kultura, ideologiya, politika*. Vol. 14, pp. 364–376.
29. URSU, D.P. (2014) *Odessa v evropeiskom I kulturnom prostranstve (XIX–XX vv.): Dokumentalnye очерки*. Odessa: Aprel.
30. URSU, D.P. (2010) Uchenye Odessy – zherty ideologicheskikh kampanii 1946 – 1953 godov. *Yugo-Zapad. Odessika*. Vol. 10, p. 114–173.

Надійшла до редколегії 20.06.16

V. Levchenko, Ph.D. in History, Associate Professor
Odessa National Maritime University of Odessa, Odessa, Ukraine

THE ROLE OF THE ODESSA SCIENTISTS IN THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN-AMERICAN RELATIONS IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

The article examines the role of Odessa scientists in the development of relations in the field of culture with the United States in the first half of the twentieth century focuses mainly on individual cooperation of the Odessa scientists and American colleagues in the field of culture on the background of the policy of the Soviet government.

Key words: Odessa, Ukraine, the United States, culture, science.

УДК 94(71)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.129.2.09>

О. Машевський, проф.,
М. Барабой, студ.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ВИТОКИ ФРАНКО-КАНАДСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ (XVIII – ПЕРША ТРЕТИНА XX СТ.)

У статті досліджено питання витоків франко-канадського націоналізму у XVIII – в першій третині XX ст. Визначено вплив асиміляторської політики Великої Британії на генезу франко-канадського питання, зокрема проаналізовано британські колоніальні акти, що стосувалися управління Канадою. Розкрито еволюцію франко-канадського націоналізму, а саме перехід від мирних шляхів відстоювання своїх прав до збройного повстання 1837-1838 рр. та заворушень під час Першої світової війни. Висвітлено відмінності у поглядах на майбутнє Квебеку двох течій франко-канадського націоналізму: поміркованої та націоналістичної (радикальної).

Ключові слова: Велика Британія, Франція, колоніальна політика, асиміляція, Канада, націоналізм, франко-канадське питання, Квебек

Франко-канадці як нація пройшли досить складний етап формування та становлення. Фундамент франко-канадців було закладено вже в XVI – на початку XVII ст. переселенцями з Франції. До середини XVIII ст. вже добре оформилися такі важливі ознаки національності, як спільність території, мови, релігії та культурно-психічний тип. Французький мандрівник Луї-Антуан де Бугенвіль, який приїхав у Квебек в 1757 році, був вражений від побачених ним очевидних відмінностей між французами і канадцами, та зазначив, що "вони, здається, належать

до іншого, я б сказав навіть ворожого народу" [17, с. 60]. Перехід Канади за Паризьким мирним договором 1763 року до Великої Британії, яка почала проводити асиміляторську політику, став передумовою до формування ідеології франко-канадського націоналізму.

Більшість дослідників розглядає проблему франко-канадського націоналізму або на сучасному етапі, або в період "тихої революції", котра відбулась у 1960-ті рр. Оскільки франко-канадське національне питання на сьогодні є досі не вирішеним, актуальним є дослідження

© Машевський О., Барабой М., 2016

процесів, які вплинули на становлення франко-канадського націоналізму, його ідеології у XVIII – першій третині XX ст. В історіографії проблема витоків франко-канадського націоналізму чи не вперше була досліджена відомим американським істориком, професором Університету Рочестера (штат Нью-Йорк) М. Вейдом [19]. Він був змушений відзначити негативні наслідки англійського завоювання Канади. Представник британської історіографії А. Гріффін [15] акцентує увагу на витоках квебекського сепаратизму, що є складовою франко-канадського націоналізму. Досить цінною працею при розгляді питання основ націоналізму та особливостей еволюції міжнаціональних відносин в Канаді є робота професора теології університету Торонто Г. Баума [14], в якій автор детально зупинився на характеристичі поглядів представника радикальної течії франко-канадського націоналізму та ідеолога квебекського сепаратизму абата Ліонеля Гру. Вітчизняна дослідниця І. І. Судак [5] вичерпно проаналізувала правове становище франко-канадців відповідно до Конституційного Акту 1867 року, що є важливим при вивченні особливостей франко-канадського націоналізму. Грунтовне дослідження течій франко-канадського націоналізму, зокрема поміркованої, було здійснене російським істориком І. М. Нохріним [7].

Суттю і водночас особливістю франко-канадського питання на перших етапах його існування була боротьба проти асиміляторської політики британців та відстоювання своїх прав, переважно у мовному та релігійному плані. Проте цей рух ще не був організованим. Можна погодитися із думкою дослідника М. Вейда, який з цього приводу зазначав, що британці з самого початку завоювання ставились до франкомовного населення Канади як до населення, що стоїть значно нижче за соціально-економічним та культурним розвитком, ніж британці, що згодом, на його думку, і зумовило беззастережну політику асиміляції франко-канадців [19, с. 47-51].

Асиміляторська політика британської адміністрації вже чітко простежується в одному з перших документів під назвою "Королівська прокламація", яка була видана королем Великої Британії Джорджем (Георгом) III 7 жовтня 1763 року. На початку документа було оголошено про створення нової провінції – Квебек, однак її територія була значно зменшена, порівняно з територією Нової Франції. Терени провінції тепер мали охоплювати лише долину річки Св. Лаврентія [4]. Прокламація 1763 року проголошувала для місцевого населення свободу віросповідання та дозволила діяльність римо-католицької церкви. Кожен, хто хотів зайняти державну посаду, мав присягати за англіканським обрядом. Офіційною мовою Квебеку ставала англійська мова, все судочинство здійснювалось виключно англійською, і це в той час, коли практично жоден франко-канадець не володів нею [12, с. 70].

Наступним кроком нової влади було прийняття Квебекського акту 1774 року. Крім суттєвого розширення території Квебеку, Акт дозволив посадовим особам сповідувати римо-католицьку віру. Однак детальний аналіз цього документу свідчить про те, що він мав і негативні наслідки. Зокрема, в Акті зазначалось про відновлення церковної десятини та деяких повинностей на користь католицької церкви [1], що не було радісно сприйняте простим франко-канадським селянством [12, с. 73]. З весни 1783 року як франко-канадці, так і англо-канадці почали подавати петиції з вимогою створення виборної асамблеї та скасування Квебекського акту 1774 року.

У лютому 1791 р. британський парламент схвалив новий Конституційний акт. Провінція Квебек поділялась по р. Оттаві на дві нові колонії: Верхню та Нижню Кана-

ду [3]. Причому в Нижній Канаді проживали на той час близько 140 тис. франко-канадців та 10 тис. британців, а у Верхній Канаді 10 тис. лоялістів та британських поселенців і незначна частина франко-канадців [6, с. 49]. У кожній колонії створювалась представницька асамблея, до якої можна було потрапити шляхом виборів, урахувавши деякі майнові обмеження, та законодавча рада, члени якої не обиралися, а призначалися губернатором довічно зі спадковим правом.

Становлення франко-канадського націоналізму в кінці XVIII – на початку XIX ст. мало певні особливості. Це було пов'язано, насамперед, зі змінами у соціальній структурі франко-канадців, адже з'явилася впливова група осіб вільних професій (адвокати, лікарі, вчителі, журналісти та ін.). Інтелігенція мала особливе значення в середовищі даного суспільства. Однак, на відміну від минулих років, ця група тепер боролася не лише проти засилля британців, але і за зміни в економічному, соціальному, культурно-освітньому житті франко-канадців. Зокрема, вони виступали проти феодальних пережитків, які гальмували економічний розвиток франко-канадської нації, а також проти впливу католицької церкви та її контролю над важливими сферами життя.

Якщо початковий етап франко-канадського націоналізму, як зазначалося, прикметний тим, що інституційно він не був оформлений і не мав впливових лідерів, то в першій третині XIX ст. ситуація змінилася. В Асамблеї сформувалася франко-канадська парламентська опозиція, яка була представлена партією Патріотів, лідером якої став адвокат Луї-Жозеф Папіно. Опозиція боролася проти політики англізації франко-канадців, а також проти феодальних пережитків. Ці вимоги, зокрема, лягли в основу так званих "92 резолюцій", які були складені Л.-Ж. Папіно та прийняті Асамблеєю. Ухвала була прийнята з урахуванням петиції, підписаної 87 тисячами жителів Нижньої Канади. Відповіддю влади на це був неодноразовий розпуск Асамблеї, що врешті під тиском метрополії у 1837 році відхилила ці пропозиції.

Перша половина XIX ст. була важливою віхою у розвитку франко-канадського націоналізму, адже саме в цей час франко-канадці вдалися до першого рішучого кроку – повстання 1837 – 1838 рр. Воно було спричинене недосконалою колоніальною політикою Великої Британії, про що зазначають автори 22-томної історії Канади: "В походженні кризи 1837 року форма правління відіграла важливу роль, але справжньою причиною невдоволення в цій сфері була не форма правління, а та манера, за якою це управління відбувалось" [18, с. 485]. Про недосконале управління говорив і один з видатних учасників революції У. Нельсон: "Ми повстали не проти його величності короля чи його уряду, а проти поганого управління" [10, с. 22].

Восени 1837 року в Нижній Канаді почалися перші масові мітинги, зокрема один із таких, який зіібрав понад 5 тис. чол., відбувся у Сен-Шарле. Вже тоді визначились майбутні лідери повстання – Луї-Жозеф Папіно, У. Нельсон, Т. С. Браун та інші. Центром боротьби стала долина річки Ришельє. Фактично, повстанці з самого початку зазнавали поразок від британської армії. Серед причин розгрому повстання більшість істориків називають неорганізованість, відсутність бойового досвіду, розкол у таборі бунтарів, а також те, що співвідношення сил було нерівним.

Після придушення повстання британська влада побоюючись, що воно може спалахнути знову, вирішила унеможливити це шляхом кардинальних реформ. Ці конститутивні зміни були втілені в Акті про Союз 1840 р. Відповідно до нього, відбувалося об'єднання Нижньої та Верхньої Канади, однак Акт не враховував суттєві

відмінності між обома частинами новоствореної провінції. В Нижній (тепер Східній) Канаді застосовувалося французьке цивільне право, у той час як у Верхній (тепер Західній) – англосаксонське.

Акт про Союз 1840 року також передбачив рівну кількість представників в Асамблеї від Верхньої та Нижньої Канади, незважаючи на чисельну перевагу населення Нижньої Канади (670 000 мешканців) над Верхньою (480 000 жителів). Тільки у 1850 році, коли населення Верхньої Канади за кількістю чисельності досягло населення Нижньої, представники влади англосаксонської Канади виступили за застосування принципу "per capita", тобто представництва членів Законодавчої Ради відповідно до кількості населення [9, с. 26]. В Акті про Союз єдиною мовою в парламенті визнавалась лише англійська, хоча незабаром, у 1848 році була прийнята поправка, яка визнавала можливість використання і французької мови.

Після схвалення Акту про Союз у середовищі франко-канадців оформилось у два табори, що засуджували цей документ, однак мали різні погляди на боротьбу франко-канадців за свої права. Перший, націоналістичний табір представляв Дж. Нілсон, який опублікував "Звернення до виборців усієї провінції" [11, с. 331]. У цьому заклику, Дж. Нілсон критикував закон про злуку провінцій та виступав проти співпраці з британцями. Саме радикальна боротьба за скасування Акту про Союз була головною ідеєю франко-канадців націоналістичного напрямку. Поміркований напрям представляв Луї-Іпполіт Лафонтен. Він, зокрема, вважав, що Акт про Союз дійсно виявився неправильним для франко-канадців, але боротися і виступати проти цієї несправедливості треба не силою, а шляхом реформ та законів.

У березні 1867 року британським парламентом було ухвалено Акт про Британську Північну Америку. Згідно з цим документом, формувалось нове державне утворення – Домініон Канада. Канаду знову поділили на дві провінції – Онтаріо (Верхня Канада) та Квебек (Нижня Канада). Крім цього, до Канадської конфедерації увійшли Нью Брансвік та Нова Шотландія. Для Домініону утворювався спільний двопалатний парламент [2]. Хоча прийнятий документ і передбачав використання французької мови, що було дуже важливим, однак не було зазначено того, що Канада є "нацією двох мов", і тому французька мова визнавалась лише в тих частинах Канади, де вона закріпилася "згідно із звичаями" [5, с. 52]. У 133 розділі Акту йшлося про двомовність як у федеральному парламенті, так і у законодавчій владі провінції Квебек, рішення та закони яких повинні зберігатися на обох мовах [2]. Але це поширювалось лише на Квебек, і навіть в інших землях, де частка французів теж була досить значною, використовувалась англійська.

Остання третина XIX ст. була визначальною для франко-канадців. У даний період франко-канадський рух за права став дійсно оформленим та організованим. Саме в цей час почала формуватись ідеологія франко-канадського націоналізму. Причиною його утвердження стало те, що саме в цей час франко-канадська інтелігенція здобула можливість представляти права франко-канадців на політичній арені – у провінційному парламенті. У 1871 році виникла перша, суто франко-канадська політична партія під проводом Оноре Мерс'є, однак не отримавши підтримки, вона на деякий час занепала. Проте масове невдоволення франко-канадців після придушення повстання під проводом Л. Рієля у 1885 р. в долині р. Північний Саскачеван та загально-канадська економічна криза, внаслідок чого позиції правлячої консервативної партії були ослаблені, призвели до активізації франко-канадського націоналізму.

В результаті такого збігу обставин оновлена Національна партія Оноре Мерс'є у 1886 році блискуче перемогла на виборах у Квебеці.

Ідеологія Національної партії Оноре Мерс'є дала поштовх розвитку так званої автономістської або поміркованої (ліберальної) течії франко-канадського націоналізму. Представники цього напрямку домагалися провінційної автономії Квебеку у складі Канади. Однак, у середовищі поміркованої течії не було єдності та чіткої стратегії реалізації своїх ідей. Зокрема, ідеологія Національної партії Оноре Мерс'є не завжди обмежувалась автономією Квебеку. Принаймні двічі О. Мерс'є висував вимогу повної незалежності Квебеку [15, с. 48].

Найвищого свого піднесення поміркована течія франко-канадського націоналізму була у поглядах Анрі Бурасси. Його заслугою є те, що він перший із франко-канадської інтелігенції намагався виробити чіткий механізм вирішення франко-канадського питання. Саме він запровадив поняття бікультуралізму – мирного співіснування двох націй в Канаді. Відомий він також як активний прибічник концепції "канадіанізму". В той же час, головною вимогою співіснування англо-канадців та франко-канадців в домініоні на думку А. Бурасси, мала бути їх рівноправність у правах – мови, релігії, культури. А. Бурасса виступав проти відокремлення Квебеку, вважаючи, що весь тягар незалежності не потрібен Квебеку, і він не готовий до цього ні економічно, ні політично [7, с. 50].

На противагу поміркованій течії франко-канадського націоналізму в кінці XIX ст. постала радикальна або клерикально-консервативна течія. Її засновниками стали Жюль-Поль Тардивель та абат Ліонель Гру. В історіографії їх також називають основоположниками квебекського сепаратизму. Ідеологія цієї течії формувалась під сильним впливом релігійних догм, тому вона є досить консервативною. Майбутнє Квебеку представники даного напрямку бачили у створенні незалежної держави, так званої Лаврентійської, або держави "Лоренція", проте в деяких поглядах вони все ж розходились. Якщо Жюль-Поль Тардивель наполягав на відокремленні Квебеку шляхом початкового набуття ним автономії, то Л. Гру виступав лише за незалежність [16, с. 124]. Хоча обидва – і Жюль-Поль Тардивель, і Л. Гру були консерваторами, однак якщо перший розумів необхідність деяких прогресивних кроків, як-от республіканський, а не монархічний устрій майбутнього незалежного Квебеку, то Л. Гру повністю заперечував будь-які зміни і вважав, що вищим благом має бути церква. Він відкидав такі блага, як демократія, лібералізм, загальне виборче право для мешканців Квебеку. Лише католицька церква, на його думку, є ідеалом, а всі інші блага будуть тільки шкодити самобутності франко-канадців. Якщо Жюль-Поль Тардивель вів мову про франко-канадців як про націю, то Л. Гру вперше окреслив франко-канадців у своєму романі "Виклик раси" як окрему расу. Ідеї Ліонеля Гру часто називають шовіністичними та антисемітськими [14, с. 97].

Кінець XIX – перша третина XX ст. позначились черговим загостренням франко-канадського питання. Ця криза була спричинена впливом зовнішньополітичних обставин, насамперед намаганням втягнути Канаду до участі в англо-бурській війні 1899 – 1902 рр. та у Першу світову війну. Не рахуючись із франко-канадцами як із меншістю та незважаючи на їх протести, федеральний уряд домігся відправки солдатів для участі в Першій світовій війні. Це викликало масове обурення франко-канадців і зумовило численні демонстрації та протести. Апогеєм стали події 1917 – 1918 рр., пов'язанні з рішенням запровадити загальну військову повинність. Уперше за всю історію Квебеку

було внесено законопроект про його відокремлення від Канади [13, с. 508]. Франко-канадці вдалися й до терористичних атак, підірвавши редакцію газети "Монреаль Стар". Канада опинилась на порозі громадянської війни, якої ледь вдалось уникнути.

Перша третина ХХ ст. позначилась активною боротьбою за розширення вживання французької мови не лише в Квебеці, але й в інших провінціях Канади, де була значна кількість франко-канадців. Активним борцем за права останніх став Арман Лавернь. Завдяки його зусиллям у 1911 році у Канаді було прийнято закон, який захищав французьку мову в повсякденному житті, зобов'язавши, зокрема, телеграфні, залізничні, телефонні, електрифікаційні компанії використовувати обидві мови. Деяких зрушень щодо розширення прав французької мови вдалося досягти прийняттям у 1923 р. закону про двомовність акцизних марок та у 1927 р. про двомовність написів на поштових марках [8, с. 158].

Отже, витоки франко-канадського націоналізму були спричинені асиміляторською політикою британської колоніальної адміністрації, яка розпочалась з переходом Канади за Паризьким мирним договором 1763 року під владу Великої Британії. Аналіз перших колоніальних актів по управлінню Канадою показав, що франко-канадці були значно обмежені у своїх культурних та мовних правах. Таке становище викликало обурення у франко-канадського населення, яке почало боротись за свої права. Відстоювання цих прав здійснювалось шляхом подання петицій колоніальній адміністрації. Однак, подальші утиски франко-канадців зумовили більш рішучі кроки, зокрема збройне повстання 1837 – 1838 рр., яке через недостатню організованість зазнало поразки. Намагаючись унеможливити нові виступи, британська адміністрація вирішила провести реформи, що були втілені в Акті про Союз 1840 р. Акт передбачав об'єднання Нижньої та Верхньої Канади, однак не враховував суттєві відмінності між обома частинами новоствореної провінції. Після прийняття Акту про Союз у середині франко-канадців оформилось два табори, які засуджували злуку й загалом ще мали чимало спільного у своїх поглядах. В останній третині ХІХ ст. ці течії остаточно розділились на помірковану та націоналістичну (радикальну). У 1871 році виникла перша, суто франко-канадська політична партія під проводом Оноре Мерс'є, яка отримала назву Національна партія. Поміркована течія домагалася провінційної автономії Квебеку у складі Канади. Найвищого свого піднесення поміркована течія франко-канадського націоналізму набула у поглядах Анрі Бурасси, який запровадив поняття бікультуралізму – мирного співіснування двох націй у Канаді. На протигагу поміркованій течії франко-канадського націоналізму в кінці ХІХ ст. постала радикальна або клерикально-консервативна течія. Її засновниками стали Жюль-Поль Тардивель та абат Ліонель Гру. Ідеологія цієї течії вирізнялась релігійністю та консерватизмом. Майбутнє Квебеку її представники бачили у створенні незалежної, так званої Лаврентійської держави, але в деяких поглядах вони все ж розходились. Жюль-Поль Тардивель не відкидав ідею автономії як перехідного етапу до незалежності Квебеку. Л. Гру виступав лише за незалежність Квебеку.

Список використаних джерел:

1. British North America (Quebec) Act 1774 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/PreConfederation/qa_1774.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 16.02.2016.
2. Constitution Act, 1867 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-7.html#docCont>. – Назва з екрану. – Дата звернення: 16.02.2016.

3. The Constitutional Act, 1791. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/PreConfederation/ca_1791.html. – Назва з екрану. – Дата звернення: 16.02.2016.
4. The Royal Proclamation, October 7, 1763 by The King. George R. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/Rbritannique_proclamation1763.htm. – Назва з екрану. – Дата звернення: 16.02.2016.
5. Судак І.І. Канадська федерація 1867 року і розподіл повноважень між федеральним центром та регіонами / І. Судак // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія. – 2006. – № 87/88. – С. 49-53.
6. Колєнеко В.А. Французская Канада в прошлом и настоящем: очерки истории Квебека, XVII – XX века / В. А. Колєнеко. – М.: Наука, 2006. – 314 с.
7. Нохрин І.М. Концепция "канадианизма" и франко-канадский национальный вопрос в последней трети XIX – начале XX вв. / И. М. Нохрин // Канадский ежегодник / Отв. ред. А. Н. Комаров. – М.: РОИК, 2012. – Вып. 16. – С. 43-55.
8. Пирогова М.А. Билингвизм как особенность языковой ситуации в Канаде / М. А. Пирогова, А. А. Кирсанова // Вестник Амурского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки. – 2010. – Вып. 50. – С. 157-160.
9. Симаева Е.П. Становление канадской государственности / Е. П. Симаева. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2008. – 160 с.
10. Сороко-Цюпа О.С. История Канады: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. "История". / О. С. Сороко-Цюпа. – М.: Высшая школа, 1985. – 304 с.
11. Тишков В.А. Освободительное движение в колониальной Канаде / В. А. Тишков. – М.: Наука, 1978. – 384 с.
12. Тишков В.А. Страна кленового листа: начало истории / В. А. Тишков. – М.: Наука, 1977. – 184 с.
13. Auger F.M. On the Brink of Civil War: The Canadian Government and the Suppression of the 1918 Quebec Easter Riots / F. M. Auger // The Canadian Historical Review. – 2008. – Vol. 89. – Issue 4. – P. 503-540.
14. Baum G. Nationalism, Religion, and Ethics / G. Baum. – Montreal: McGill-Queen's University Press, 2001. – 165 p.
15. Griffin A. Quebec, the Challenge of Independence / A. Griffin. – London: Fairleigh Dickinson University Press, 1984. – 220 p.
16. Nelles H.V. The Art of Nation-Building: Pageantry and Spectacle at Quebec's Tercentenary / H. V. Nelles. – Toronto: University of Toronto Press Incorporated, 2000. – 397 p.
17. Riendeau R.E. Brief History of Canada / R. E. Riendeau. – 2nd edition. New York: Facts On File Inc., 2007. – 444 p.
18. Shortt A. Canada and its Provinces: A history of the Canadian people and their institutions / A. Shortt, A. G. Doughty. – Toronto: Glasgow: Brook & Co, 1914. – 451 p.
19. Wade M. The French Canadians. 1760 – 1945 / M. Wade. – New York: McMillan Company, 1946. – [XVI], 1136 p.

References

1. British North America (Quebec) Act 1774. Available from: http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/PreConfederation/qa_1774.html. [Accessed: 16 February 2016].
2. Constitution Act, 1867. Available from: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-7.html#docCont>. [Accessed: 16 February 2016].
3. The Constitutional Act, 1791. Available from: http://www.solon.org/Constitutions/Canada/English/PreConfederation/ca_1791.html. [Accessed: 16 February 2016].
4. The Royal Proclamation, October 7, 1763 by The King. George R. Available from: http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/Rbritannique_proclamation1763.htm. [Accessed: 16 February 2016].
5. SUDAK, I. I. (2006) Kanadska federacija 1867 roku i rozpodil povnovazhen mizh federalnym tsentrom ta regionamy. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Istorija*. 87/88, pp. 49-53.
6. KOLENEKO, V. A. (2006) *Frantsuzskaya Kanada v proshlom i nastoyashchem: ocherki istorii Kvebeka, XVII – XX veka*. Moscow: Nauka.
7. NOKHRAIN, I. M. (2012) Kontseptsiya "kanadianizma" i franko-kanadskij nacionalnyj vopros v poslednej treti XIX – nachale XX vv. In: A. N. Komarov (ed.) *Kanadskij ezhegodnik*. Vol. 16. Moscow: ROIK, pp. 43-55.
8. PIROGOVA, M. A., KIRSANOVA, A. A. (2010) Bilingvizm kak osobennost yazykovoj situatsii v Kanade. *Vestnik Amurskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*. 50, pp. 157-160.
9. SIMAEVA, E. P. (2008) *Stanovlenie kanadskoj gosudarstvennosti*. Volgograd: Izdatelstvo Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta.
10. SOROKO-TSYUPA, O. S. (1985) *Istoriya Kanady: Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov, obuchayushchikhsya po spetsialnosti "Istoriya"*. Moscow: Vysshaya shkola.
11. TISHKOV, V. A. (1978) *Osvoboditelnoe dvizhenie v kolonialnoj Kanade*. Moscow: Nauka.
12. TISHKOV, V. A. (1977) *Strana klenovogo lista: nachalo istorii*. Moscow: Nauka.
13. AUGER, F. M. (2008) On the Brink of Civil War: The Canadian Government and the Suppression of the 1918 Quebec Easter Riots. *The Canadian Historical Review*. Vol. 89. 4, pp. 503-540.
14. BAUM, G. (2001) *Nationalism, Religion, and Ethics*. Montreal: McGill-Queen's University Press.
15. GRIFFIN, A. (1984) *Quebec, the Challenge of Independence*. London: Fairleigh Dickinson University Press.

16. NELLES, H.V. (2000) *The Art of Nation-Building: Pageantry and Spectacle at Quebec's Tercentenary*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated.

17. RIENDEAU, R. E. *Brief History of Canada*. 2nd edition. New York: Facts On File Inc.

18. SHOTT, A., DOUGHTY A. G. (1914) *Canada and its Provinces: A history of the Canadian people and their institutions*. Toronto; Glasgow: Brook & Co.

19. WADE, M. (1946) *The French Canadians. 1760 – 1945*. New York: McMillan Company.

Надійшла до редколегії 20.06.16

O. Mashevskyj, Ph.D. in History, M. Baraboj, student
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE ORIGINS OF FRENCH-CANADIAN NATIONALISM (XVIII – FIRST THIRD XX CENTURIES)

The article investigates the question of the origins of French-Canadian nationalism in XVIII – the first third of the XX century. The influence of Great Britain assimilation policy in genesis of French-Canadian problem, including analysis of British colonial acts about Canada governance are determined. The evolution of French-Canadian nationalism, especially the transformation from peaceful ways defending rights to armed rebellion 1837 – 1838 years and unrest during the First World War are discovered. The differences between two trends of French-Canadian nationalism: conservative and nationalistic (radical) are represented.

Keywords: Great Britain, France, colonial policy, assimilation, Canada, nationalism, French-Canadian issues, Quebec.

УДК 94(477):323.269.6:[323.3:63-051]"1930"

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2016.129.2.10>

Б. Патриляк, канд. іст. наук
Національний музей історії України, Київ

ЗАХОПЛЕННЯ СЕЛЯНАМИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ЦЕНТРІВ УСРР НАВЕСНІ 1930 Р.

У статті на основі аналізу архівних матеріалів та публікацій документів і матеріалів відслідковуються випадки захоплення та дезорганізації селянами органів державної влади в адміністративних центрах УСРР навесні 1930 р., під час наймасштабніших заворушень і повстань проти суцільної колективізації. Здійснено короткий огляд наукової розробки проблеми. Розглянуто найактивніші дії українських селян, спрямовані на ліквідацію органів радянської влади та силових структур в ході масових виступів та заворушень. З'ясовано, що навесні 1930 р. повсталим українським селянам вдалося взяти під нетривалий контроль чотири районні центри у Бердичівській, Тульчинській та Могилівській округах. Проаналізовано випадки запровадження повсталими селянами альтернативних органів влади і ступінь загрози устоям більшовицької влади в Україні завдяки ліквідації українськими селянами органів радянської влади на місцях. Автор статті робить висновок, що попри грандіозні масштаби антиколгоспного селянського руху його анти-державна складова була порівняно незначною.

Ключові слова: українське селянство, колективізація, районний центр, опір, Голодомор, репресії.

Серед основних причин Голодомору 1932–1933 рр. в Україні сучасні дослідники виділяють запеклий опір українського селянства суцільній колективізації. Потужний супротив спочатку в активних, а пізніше здебільшого у пасивних формах отримав відповідь з боку більшовицької влади у вигляді упокорення українського села голодом. Італійський дослідник А. Граціозі стверджує, що завдяки голоду влітку 1933 р. сталіністам вдалося отримати остаточну перемогу над селянами [16, с. 66]. Неабияка суспільна активність саме українських селянських мас наприкінці 1920-х – початку 1930-х рр. на тлі інших регіонів СРСР (в УСРР відбулося 30 % селянських виступів у 1930 р. [30, с. 791, 804; 24, с. 141] і 56 % у 1932 р. [31, с. 441; 24, с. 174]) вказує на колосальну загрозу загальносоюзній колективізаційній кампанії в Україні (а відтак – ідеї побудови соціалістичного суспільства сталінського взірця в СРСР загалом). Ця загроза, судячи з дій більшовицьких вождів, мала бути усунута за будь-яку ціну.

Вивчення стратегій опору українських селян у 1930-х рр. набуває особливої наукової актуальності у зв'язку із революційними подіями в Україні 2013 – 2014 рр., допомагає зрозуміти причини виникнення низки сучасних суспільних феноменів. Аналізування загальних процесів, що відбувались в українському селі напередодні та під час проведення суцільної колективізації, повинне супроводжуватись докладним дослідженням стратегій, тактики та методів селянської боротьби.

Поняття "стратегії селянської боротьби" ввела до наукового обігу американська дослідниця Ш. Фіцпатрік, яка розглядає переважно форми і методи антиколгоспної боротьби російських селян [33]. Канадська дослідниця Л. Віола оперує поняттям "культура селянського опору", вказуючи на лідерство України в антиколгоспній боротьбі [14, с. 197]. Поміж українських дослідників, що розробляли проблеми селянського опору суцільній ко-

лективізації в Україні, передовсім слід виділити В. Васильєва, Р. Подкура, О. Ганжу, Л. Гриневич. Серед науковців панує консенсус щодо неспішності масового селянського руху проти колективізації через стихійність і слабку організацію. Проте заслуговують на ретельний розгляд успішні дії селян, які викликали неабияке занепокоєння навіть у найвищого радянського керівництва. У вітчизняній історіографії все ще бракує праць з аналізом регіональних відмінностей опору, системних досліджень щодо методів селянської боротьби.

Завдяки вивченню та оприлюдненню архівних матеріалів, до наукового обігу потрапляє все більше свідчень про запеклу селянську боротьбу кінця 1920-х – початку 1930-х рр. в Україні. Це дозволяє робити нові висновки та узагальнення і відслідковувати історичні закономірності.

Селянські заворушення в Україні початку 1930-х рр. не лише загрожували побудові соціалізму на селі, але й були небезпечними з точки зору дезорганізації більшовицького державного апарату в УСРР на місцях. Адже селянські хвилювання та повстання іноді супроводжувались ліквідацією радянської влади у деяких населених пунктах, здебільшого у селах. Завданням даної статті є спроба виокремити серед активних дій селян, спрямованих на руйнування колективних господарств, акції, що призводили до захоплення або ліквідації радянських владних установ у адміністративних центрах УСРР під час масових заворушень проти першої хвилі суцільної колективізації. Такі дії підносили селянську боротьбу вже на якісно новий рівень. Важливо з'ясувати, в яких саме адміністративних центрах тогочасної УСРР взимку-навесні 1930 р. українським селянам вдалося знищити чи дезорганізувати органи радянської влади, або взяти населені пункти під свій контроль зі створенням нових владних структур.